

KERESZTÉNY MAGVETŐ

XXVI-ik évf.

Julius—Augustus. 1891.

4-ik füzet.

AZ ÚJ SZÖVETSÉG TROPUSAI

— PÁRHUZAMBAN PETŐFI NÉMELY TROPUSÁVAL. ¹⁾ —

Az új szövetség tropusai alatt kiválóan a Jézus stylusát értem, nem az evangélistákét, sem az apostolokét; mert, noha mindent ezek irtak, Jézus semmit, ez írók nagyjában csak másolói voltak mesterök szellemének és eszméinek.

Tehát a nagy mester eszméiből hozok fel néhányat, mint a költői phantasia szüleményeit.

Hogy Jézus történelmi név-e, vagy az ő személyében van költött is, nem tartozik ide; még ha abból a hőskorból való volna is, melyben mindent a mythológia homálya fed el, akkor sem volna, miért kutatunk név után; elég ha meg van a szellem. Nem tartozik ránk, hogy Homerus valósággal létezett-é, vagy egy későbbi ember gyűjtötte össze ily czim alatt a külön-külön már meglevő nemzeti mondákat; elég ha az Iliásban és Odysseában levő poesist s ennek nyomán a görög nemzeti geniust látjuk.

Tehát kritikával, sem a szellemóriás szerzőnek életkritikájával, sem szövegkritikával nem foglalkozom. Jézus életével felségesen foglalkozik R e n a n Ernő (Jézus élete Lipcse 1864) s mások, noha a R. könyve sok helyen nem annyira tudományosan kidolgozott mű, mint helyes gondolatokkal ellátott kitűnő történelmi olvasmány. A szöveg magyarázatnál nálunk Simén Domokos tűnik ki „az evangéliumi csudáival“ (Kolozsvárt, 1875), támaszkodva a mondákra, regékre s költői hasonlatokra. A szöveget veszem úgy, mint van a négy evangélistánál s foglalkozom vele úgy, mint elmeterméssel.

A második előleges megjegyzésem az, hogy midőn Jézus némely eszméjét, képes beszédét felhozom s egy más szellem képes beszé-

¹⁾ Nem oszthatjuk egészen szerző felfogását, s főleg hol a személyiségeket teszi párhuzamba, a rokonításban tovább megy, semmint mi azt elfogadhatnók. De különben, érdekes dolgozatát örömmel adjuk közre. Szerk.

dével itt-ott összehasonlítom, nem követem a szorosan tudományos eljárást. E felolvasásom megírása előtt csupán Renánnak és Siménnek említett két könyvét olvastam. Ezek is keveset tartoznak tárgyamhoz, minthogy ők más nézőpontokból, nagyobb munkával s tán mélyebb tekintetben tárgyalják az új szövetségi irodalmat. Én csupán néhány képet említek meg a poetika határán belől. Nem újat s nem ismeretlent mondok el; de ez oldalról oly keveset vagy éppen semmit sem foglalkoznak a jézusi eszmékkal, hogy bámulni lehet, hogy azokat kifelejtik a világirodalom költészettanának tárgyalásából, — vagy éppen szándékosan hagyják ki. Ez inkább lehet, mert a középkor hályoga úgy látszik még nem hullott le a szemről, s megtisztelőbbnek tartják Jézusra nézve, ha a hozzáférhetetlenség tudatlanságában imádják, mintha a valódi becsértéket megvizsgálva s azt méltatva istenitenék. — Renán a legszebben magasztalja, midőn azt mondja, hogy az emberiség hozzá hasonlót még nem produkált. Az emberiség koronájának mondja ki őt.

Evvel összefüggőleg a harmadik megjegyezni való az az indítók, a miért e tárggyal foglalkozom. Némely kátében ezt a tételt olvassuk: a kenyér és a bor Jézus Krisztusnak „valóságos” teste és vére.

Erre mi is elmondhatjuk Jézus hallgatóival: kemény beszéd ez; kicsoda hallgatja ezt? Pedig meg is tanulják könyv nélkül a gyermekek, s felnövekedvén, némelyikben előáll az okoskodó szellem, — vagy a másokban még ez sem, tehát tudományos kutatások nélkül, csupán a feltétlen valószínűtlenségnek mély érzetéből — mint Montaigne philosophus — scepticismusba esik; majd a határozott tudás fejlődik ki benne s ekkor nem tudja kitalálni az okát, hogy miért tanítottak neki valótlanságot, még pedig mint e jelen példa mutatja, igen nagy valótlanságot. Még ha utánna volna irva, hogy: némelyek így, mások úgy tartják. De így („valóságos teste és vére”), ez a stylus semmiképpen sem válik ma már becsületére sem az irodalomnak, sem az általános műveltségnek.

Ha Jézusról beszélünk, — úgy vélem — vagy mint történelmi személyről beszéljünk, vagy temessük teljesen a mythológiába. Erre nincs okunk, amarra csaknem minden adat feljogosít.

A test és lélek kenyerének és borának költőiségét hangoztatta és hangoztatja is egy rész a Krisztus követői közül, de másik rész ellensúlyozásul oda szúrta a szót hōgy, de bizony valóságos. Igaz, hogy maga Jézus mondotta volt: a kenyér az én testem, a bor az én vérem; de nem mondotta, mert nem mondhatta, hogy való-

ságosan. Pedig nyomban utánna erősítésül azt is mondá, hogy: bizony étel az én testem, és bizony ital az én vérem“ (Ján. VI. 32 sk.); de ez sem jelenti azt, hogy valóságosan. És éppen ez a forduló sarkpontja a félreértéseknek. Hogy a Jézus kartársai e beszédet meg nem érthették, nincs mit csudálkoznunk. Hallgatói közül, még közelebbi tanítványai is azt mondák rá: „Kemény beszéd ez, kicsoda hallgathatja őt? hogyan mondhatja, hogy mi megesszük az ő testét? meg aztán láttuk apját, anyját, hogyan mondhatja, hogy égből jött?“

A tanítványok részéről is ez együgyűség már rosszul eshetett a mesternek s bizonyos fokú felindulással a phantasia dalának magas szárnyára kelve feleli: „Ezért háborogtok? hát mit mondotok, ha majd meglátjátok az embernek fiát oda felmenni, a hol először volt? s ha meglátjátok az embernek fiát fénynyel, hatalommal és dicsőséggel eljöni az égnek felhőiben?“¹⁾

Nagyon hasonlatos ehez, a mi költőnknek, Petőfinek hangja a fordulatban, szinezésben és indító okában, mikor így szól a „törpe lelkekhez“, kik sápadnak, ha kezében a lant egy-egy merészebb hangot ad: „A vész csak készülőben van még — így szól — hátha majd minden erejével fog dálni és üvölni s szívem mélyét forgatja föl s a fát gyökerestől tépi ki! mit mondotok, mit tesztek akkor? Ha a világnak sarkai — — többől meg fognak ingani; ha összevesz, mint négy vadállat és pusztit mind a négy elem s én vérbe mártott lantomat véres kezekkel pengetem!“

Mindkettőnél a tropusok merészsége van megtámadva; egyiket az együgyűek, másikat talán a kritikusok nem értik s mindkettő azzal felel, hogy még merészebb hasonlatot mond, a természeti jelenségek fenségével mérvén össze magokat.

A mi különbség van köztük, az, hogy Jézus beszéde keveset szól s mégis tán többet mond; egyszerűbb az alakja, s tán éppen ezért nagyobb és méltóságosabb, hasonlatos a tenger háborgó vizéhez, mely nagyságban is egyszínű és egyszerű, de erős és hatalmas, beláthatatlanságában is hamar felismerhető; beszédének a külkerete szűk, mint kis hazája s a Genezareth tava; tartalma nagy, mint a világtenger és tiszta, mint a tenger vize, néha ijesztő, mint a felhő, de fényes, mint az ég villámlása s mint az ezzel rokon eszméinek diadala. E mellett a Petőfi képes beszéde sokszor többszavu és gyorsabb menetű s inkább a fergeteghez hasonlít, mely elybekavar embert, állatot, falevelet, port és felleget; s néha még merészebb; a nélkül, hogy nagyobb okai lennének rá, a világ vassarkaiába fogószik.

¹⁾ Ján. 6, 32. sk. Mát. 24, 30.

Mit szólana ehhez a világ megingásához Jézus kortársa, az öreg Nikodemus, ki a mesternek az újjászületésről szóló egyszerű előadását nem érté meg. „Mimódon születethetik az ember, a ki vén? — mondá neki Nikodemus. — Nemde bémehet-é az ő anyjának méhébe másodsor, hogy megint születessék?“¹⁾

Nikodemus nem értette volt a képes beszédet, valamint nem értik most is a vallásos káték írói. Pedig Jézus lépten-nyomon mondogatta, hogy: „a betű nem ér semmit, a beszéd, a melyet én szólok, lélek és élet, a kinek van füle a hallásra, vegye bé a beszédet“ stb. A különbség mégis Nikodemus és a vallásos káték írói között az, hogy amaz nem értett és nem is hitt, emezek nem értenek ugyan, de hisznek. A helyes középut az lenne itt, hogy értelmelemelhigyjünk.

Castelár, a híres spanyol férfit („Művészet, vallás“ könyvében 155. l.) azt mondja, hogy „az eszménynek nem szabad kizárólag csak az érzelem és képzelemből származnia, hanem az észhez is kell szólnia.“ Nem is származhatik szerintünk; hiszen az észnélküli — csupán érzelem és képzelemből származó valami semmiképpen sem nevezhető eszménynek, hiszen a valódi költőnek bármily phantastikus természetű műve is mindig bizonyos reflexiókon és contemplációkon alapul. Az érzelmet nyomban követi a szemlélő, ítélő, okoskodó és képzelő vagyis a teremtő munkásság; csak az ily módon létrejött gondolat nevezhető eszménynek; az ilyen értelmi eszmény pedig okvetetlen szól az észhez is, „a kinek van füle a hallásra.“

„Ne alkossunk — így szól tovább a költő-tudós és ne tartsunk fenn oly vallási eszményt, mely tökéletes ellentétben áll a tudománnyal.“ Szerintünk nem is lehet olyat, mert az már nem vallás, hanem babona, vagy mythologia volna. Hogy azonban mindig voltak más vallásokban is és bélopózkodtak a szeretet vallásába is oly eszmények, melyek a tudománynak megdönthetetlen érveivel is tökéletes ellentétben állanak, az kétségtelen. Ennek lehet tulajdonítani nagymértékben azt a sajnos ellentétes viszonyt, mely a vallásos és értelmes ember között többnyire lenni szokott; hogy a vallás és tudomány sokaknál kizárják egymást.

Pedig úgy a vallásnak, mint a költészetnek, a mely valódi, a tudománnyal nem szabad ellenkeznie.

Egy angol költő (Keats) pohárköszöntőjében vesztére ivott Newtonnak. „Átkozott legyen az emléke — mondá — mert a prizma megmagyarázásával tönkre tette a szívirvány poézisét.“ De feláll a

¹⁾ Ján. 3, 3—4.

másik gondolkozó fő s poharát körülbelől a következő magyarázat mellett ivá ki: Csak legyen áldott Newton emléke, mert tudományával a költészetet magasabb színvonalra emelte; mert a költészet és vallás a tudománnyal nem ellenkezhettek, sőt párhuzamosan haladva, egymást kiegészítik és kölcsönösen emelik.

A költők és prophéták nagyszerű sejtelmeiknek magasztos határozatlansága nem egyéb, mint a még homályos hajnal derengése a nap sugarainak előhírnökeivel, melyet aztán nemsokára beragyog a tudomány tiszta napja. De ez nem azt teszi, hogy több hajnal derengést már nem látunk; láthatunk még magasztosabbat, melyre még fényesebb nap derülhet.

A képzelem az ő bátorságával járatlan utakon jár, de messze nem mehet, alapja mindig az értelmi erő; ismert dolgokról száll át ismeretlenekre. Míg a szívárvány ismeretlen, tehát csuda volt, a képzelem játszott vele, a költészet tárgya volt; a Newton tudománya megfosztott ettől a poézistól, de nem zárta el egyuttal a képzelem utját, sőt nagyobb tért nyitott; evvel még erősebb értelmi alapra támaszkodhatva merészebb és magasabb szárnyalásra kél, újabb, meg újabb ismeretlen birodalmakat kutat fel, fönnebb, fönnebb száll, mint Petőfinél, csillagról csillagra lép, s a hol minden megszűnik már, „új világot alkot mindenhatósága“.

A sejtelmek és képzelmek után indul el aztán a tudomány és bizonyít: megerősít vagy megczáfol. A költészet és vallás tehát — úgy tartom — nem egyéb, mint nagyszerű sejtelmeknek magasztos határozatlansága.

E tételnél fogva tartom a vallást a költészet testvérének. Azonban ha nem engedik is meg nekem ez állítást, azt el kell ismerni, hogy a nagy reformator vallása megalapításánál a költői nyelvet használta. Minden nagy szellem stylusa a képek, hasonlatok és figurák halmazával van teli, melyektől a nyelv gazdagodik, szépül és erősödik. Cicero és Quintiliánus szerint ¹⁾ kezdetben a hasonlatot szükségből használták, mint a ruhát, mikor szegénységében mintegy fázott a nyelv; később azért is, hogy diszt, méltóságot és bizonyító erőt adjon, mint a ruha. Az egyszerű ember beszédje egyszerű.

A kinek pedig sok a gondolatja, nagy a képzelő ereje, van eszméje, annak a beszédje sok águ, különböző foku és fajú igazságokat fejez ki, s a szellemi élet minden mozzanatára kiterjed . . . Azért nagy az új szövetség, noha kis helyet foglal el, mert benne

¹⁾ Cic. de oratore 3. könyv. és Quint. Institutiones oratoriae VIII.

minden rangú és rendű ember feltalálja életének irányát; azért nagy a Petőfi könyve, mert egyaránt tud táplálékot adni tudatlannak és tudósnak.

Különösnek tetszhetik sokak előtt, hogy Jézust, kit hasonlíthatatlannak tartunk, egy profánusnak látszó emberrel hasonlítom össze, s főleg azért is, mert megjelenésökben saját stílusok szerint egyik bárány és a másik farkas s egy akolba tenni a kettőt lehetetlennek látszik. Ez azonban csak paradoxon. A Jézus szelid modora nem zárja ki az alanyi költészettel járó viharosabb érzelmeket, a fellengzőbb phantáziát, s a szelid modorban előadott eszméiben ugyancsak benne van a véres forradalom magva: a szabadság, egyenlőség, testvériség és igazság eszméje. Sőt beszédjének alakjában is van néha keményebb kifejezés: „Nem azért jöttem — így szól — hogy békét, hanem hogy fegyvert és tüzet bocsássak az emberek közé“. ¹⁾

Nem is lehet másképp. Hány fajtájú és fokú igazságot tartalmaz e mondott fegyver és tűz! A tropusok nem értésével kétségbe vonhatnók Jézusnak több ilyen nyilatkozatát, avagy következtetlenek, sőt zavartnak nyilváníthatnók, hiszen védni akaró tanítványának megtiltja a fegyver használatát. Az említett fegyver nagy időkre és nagy dolgokra szól. Igen, az előbb említett keresztényi eszmék adtak majd fegyvert a népek kezébe. Ezeket az eszméket pecsételték meg vérökkel is a hősök, éppen úgy Jézus, mint Petőfi s megannyi más. Az emberi nem testvériségeért vérzett el az egyik, s csak saját nemzete szabadságáért hullott el a másik, de bizonyára a világ egyenlőségért is éppen úgy sikra szállt volna, ha kell, karddal is, mint sikra szállott tollal.

S viszont a profánusnak hitt költő jézusi eszméket hirdetett — bölcselmi magasztalán — a szeretetről, az emberiség magasztos czéljáról és az örök életről. S ha kifejezéseiben zordonabb is Petőfi, de gondolatjában éppoly sima, szelid, s a mennyei aetherhez hasonlóan tiszta, mint a Jézus gondolatja. S a mit Renán mond Jézusról, hogy kifejezéseiben nagyon anyagi, de gondolatjában nagyon szellemi, ezt mondhatjuk Petőfiről is, a mi nem egyéb, mint a valódi költészet alapfeltétele: a szemlélhetőség, a tropusok és figurák használata: a gondolat dala.

A dal fogalma pedig nem egyéb, mint a hullámozás fogalma: akár a hang hullámozása, akár a nagy természet tárgyainak hullám-

¹⁾ Luk. 12., 49. Máté. 10., 34.

zása, akár a kis természetnek, az embernek gondolatában végbemenő hullámozás. A közönséges ember gondolata és beszéde egyirányú; a költő gondolata egyik tárgyról a másikra száll, sokszor gyorsaságával a villámnak; mély megfigyeléssel, széles látókörrrel s gyors képzelődéssel az ellentéteseknek látszó dolgokban is feltalálja a hasonlókat: a szellemi világ részecskéit összeköti az anyagi világ részecskéivel, párhuzamba állítja. Így lesz beszédjének a tartalma kettős, majd többszörös s kimeríthetetlen tágkörű. Az ilyen tágkörű hullámos beszédet nevezhetjük a gondolat dalának.

A gondolat dala van abban a hitben is pl. hogy Jézus rendellenes módon született, hogy szent lélektől fogantatott s többféle. Nem lehetetlen, hogy magától Jézustól származott ez önmagáról szóló nagy hyperbolé; de valószínűbb, hogy ez a népnél gondolatdala. Mindenképpen regebeszéd, mythologia, mely azért nem jogosulatlan. Az ó-korban nagyon elterjedt volt az az eszme, hogy a rendkívüli ember nem rendes úton születik. (Az a hit is volt, hogy Istennek lelke már magában a termékenység forrása, mint Istennek személyisége.) Az egyiptomiaknál is ez a hit volt elterjedve.¹⁾

Minden ilyen rege a költészet talajában valamely hasonlaton alapul, de a nagy időközben elvész az összekötő kapocs s lesz belőle a csoda. Költőknél van széltől fogantató, mely gyors, mint a szél. A hasonlat egyszerű. De lehet valamely előttünk ismeretlen hasonlat, valamely régi rege az alapja. Hiszen a népköltészetben a hyperbolának nagy jogosultsága van: „Nem anyától lettél, rózsafán termettél,“ stb. Mindezeket a phantasia teremtette, de meg van az alapja.

Azonban tehetünk itt egy mellékes észrevételt is. Eltekintve a hit eszméjétől, a phantasiától, el a költészettől, kérdezhetjük: vajjon nincsen-e positivebb alapja, jogosultsága annak a hitnek, hogy Jézus nem természetes módon született, hogy születésének okától mintegy elvonjuk a durvább anyagot s azt mondjuk, hogy szent lélektől fogantatott, vagyis a képzelemtől, mely nagyobb tud lenni mindennél. Lehet hallani néha csodagyermekről, hogy ez, vagy amaz anya elcsodálkozott valamin s teremtménye vagy megsemmisült, vagy eltorzult, vagy tökéletesedett a szerint, a mint a milyen volt csodálkozásának vagy képzelmenek a tárgya.

¹⁾ Móz. I, 2. Herodott. III. 28. Plutarch. Quest. Symp. VIII. 1. 3. de Isid. et Osir. 43.

Hogy a képzelem nem csak légvárat teremt, hanem befolyással van az alkotásra, vagy rombolásra: immár nem is hypothesis. — Az ilyképpen létrejött emberben — s ez nem bánom legyen hypothesis — kevesebb a physikailag kézzel megfogható anyag, túlsúlyban van a szellemi rész; e szellemi rész súlyos, míg a test könnyű. Ez esetben az élet processusában megnövekedett test is nem annyira az eredetileg öröklendő nagyságot igyekszik elérni, mint inkább a természet behatásaiból rakja a húst, a vért, a velőt s az eszmét. A szabad levegő, a sziklák forrása s az erdő bogója növeli testét, — az emberek életének megfigyelése, hegy, völgy, mező virágának szemlélése, a madár éneke s a tenger zúgása kelti az eszmét. Mintha szakitna szűkebb anyagi körével, szülőivel, elhagyja apját, anyját, s a nagy természetnek lesz hübb fia; a családnál egy nagyobb társadalomnak, nemzetnek, emberiségnek lesz embere.

Nem csupán idealismus ez. A legpositivebb tudomány is állítja és bizonyítja, hogy a képzelemnek nagy ereje van, sokszor nagyobb a valóságnál. Jules Lemaitre írja, hogy egy florenczi tragikusnő mérget akart bevenni a darab végén; méreg helyett ártatlan szert adtak be neki; de ő azért meghalt, mert azt hitte, hogy halált ivott. Idő múlva keltették életre.

Hiszen a képzelem erejénél fogva született a hit az örökéletről, a túlvilágról, hogy a jelen boldogtalanjai boldogok lesznek a másik világon. A jövőben leendő boldogság képzelme teszi boldoggá az embert. A képzelem üdvözíti a zarándokat, hogy a bethlehemi jászolból egy szalmaszálal foghat kezébe, melyen a megváltó született. Nevezzük az ilyen ábrándot bármi néven, fanatikus rajongásnak, vagy akárminek, de ne kárhoztassuk.

E kis kitérés után folytathatjuk a gondolat dalát, mely Jézusnál és Petőfinél nagy mértékben és sok helyt ugyanegy értelemben nyilvánul. A gondolat dalának három magasabb fokát említtem itt meg. Dal van már abban a beszédben is, melyben a tömeges nagy gondolatok részarányosan vannak elhelyezkedve, testvériesen egészítik ki és diszítik egymást. Ilyen dal van a tudós beszédjében. Azonban még szűkebb körre szorul a dal birodalma, ha csak az érzés hőfokától átmelegített gondolatok rythmusát tartjuk dalnak, mit a szónok beszédjében találunk meg. Legvalódibb dala a költőnek van, kinek érzéséből párhuzamosan és ellentétesen kelnek ki a gondolatok, kinek képzelete a hasonlatok útján az eszmék új meg új, eddig ismeretlen országába visz, s kiben a növény és állatország hő érzése az ember tisztultabb gondolataival s csapongó phantasiájával egyesül s ha nem egy-

szerre keletkeznek is ezek Schiller¹ példája szerint, egygyé válva léteznek; az ő gondolatának és képzeletének alapja az érzés, mely úgy rezgi át a gondolatot, mint a napsugár a levegőt, hogy annál éltetőbb legyen.

Mi ad érzést és gondolatot az embernek, e kis természetnek? A nagy természet. Mert az ember önmagába zárkózva, ha emberi jellege meg lenne is, igen egyoldalú lenne. A nagy természet ezerféle behatása szüli bennünk az ezerféle érzést és gondolatot; a természet szemlélése folytán fejlődünk. Onnan nyerjük testi és lelki táplálékunkat. A természet munkáját szemlélve, hasonlót tenni igyekszünk. A természet munkája átszűrődik bennünk, emberi szellemünket mintegy ráleheljük s így mást, de hasonlót, néha nemesebbet, néha nemtelenebbet alkotunk. Mi egy kis képe vagyunk a nagyvilágnak.

A természettől tanuljuk a legszentebb dolgokat is: a szeretetet, a szabadságot, a művészetet. Az ember ellesi, mit mivel a természet s „kotyvaszt — Madáchként — vegykonyhájában“, úgy gondolkozása tárházában, mint az üveglombikban.

A körülöttünk levő s reánk ható dolgok hasonlósága hasonló gondolatokat ébreszt; a sok hasonlóknak egybevetésével tanul a gondolkodó elme s próbál hasonló ujat alkotni, s ha elég erős ezt tenni, képzelő erőre emelkedett. Itt van a költő hivatása. Képzelő erejét szellemnek is hívják . . . s a mit alkot, az a gondolat dala, vagyis képes beszéd.

A képzelő erő alkotta gondolat dalának fenségénél fogva tartom, a kikről beszélek, a két szellemet testvéreknek.

Egy közelebbi rokon vonások végre még az, hogy képes beszédökben nem csupán két fő irányt tartanak szem előtt, mint az elbeszélő költők. Felvett tárgyak rendszeren eszményi tárgy a szellemvilágból; ez eszményi tárgygyal párhuzamosan halad, mint a képnek második oldala, egy dologi tárgy az anyagi világból; s a képnek harmadik oldalát teszi a kétféle elemből alkotott saját emberi egyéniségök.

Mikor Jézus az evangéliumról, az életről és tudományról, az igazságról akar beszélni: beszél a kenyérről és borról és önmagáról. A három egy. A kenyér és bor életet ad, testi életet, mely alapja a szellemi életnek. Az ok és okozat, előzmény és következmény szoros láncolatában el nem hibázott hasonlat van.

¹ Schillernek s így másnak is, előbb valamelyes zenei hangulat járja át lelkét s azután kelnek ki e finomabb dologból a testesebb gondolatok.

Mint hogy azonban nem igen válik minden gyarló emberben tudományyá és igazsággá a lenyelt kenyér és bor: kell egy összekötő kapocsnak lenni. Ez a Jézus élete. Előbb a Jézus testévé és vérévé kell átváltoznia az ételnek, hogy élet legyen; így biztosan megtermi a szellemi gyümölcsöt, melyből aztán mások is lakozhatnak.

E magasztos hasonlat nem egészen a Jézusé, de ő alakította át és tette magasztossá. A mint a görögöknél szerepel már az ambrozia és nektár a magasabb rendű élet feltételéül: úgy tekintették az ókori zsidók is a mannat és vizet, melyet Mózes adott nekik a pusztában. De a manna és víz csak a közönséges élet vala. Egyelőre azonban ez is elég volt a rideg vándorlásban.

A zsidó papok a víz alatt az élet vizét értették ugyan, az isteni tudományt, — de Ilyés prófétánál már az olaj szerepel az özvegy asszony korsójában.¹⁾

Ennél még magasabb rendű szellemi életet ad Jézus a kenyérben és borban, mely égből szállt alá, s a mely örök életet ad. A hasonlatot élesebb ellentétekből állítja össze, s hogy annál megfoghatatlanabb legyen, hozzáteszi saját magát harmadik képnek: „én vagyok amaz örök életnek kenyere“.²⁾ Nem csuda, ha nem értették meg, sem Nikodémus, sem a tanítványok; nem tudták melyiken csudálkozzanak inkább, hogy miképp szállhatott az az égből „kinek látták apját, anyját“, vagy miképp ehetik meg ők az ő testét!!.

Petőfi többször említ hasonló dolgokat, hogy: égi kéz lövelt feléje lángokat, s hogy a valódi költő, tehát első sorban ő maga „egy kipattant szikra isten homlokából“.³⁾

„Atyáitok mannat ettek — mondja Jézus — s meghaltak tőle; a mit én adok, a kenyér és bor feltámaszt, örök életet ad“.⁴⁾ Kevés kenyérrel sok ezer embert kielégít, és még marad bővön, mert a tudomány és igazság olyan, hogy minél többet adunk másnak belőle, annál több marad nekünk.

A víz egy párszor még nála is szerepel. Elfogadja Ker. Jánostól a vízzel való megkeresztelést, noha maga János is tudja, hogy Jézus majd egyébbel fog keresztelni; a víz hordó asszonynak a Jákob

¹⁾ Móz. 2., 15. 22. Ézsaiás. 41., 17. 44., 3. 48., 21. 55., 1. Jerem. 2., 13. Zsolt. 42., 2.

²⁾ Ján. 6., 33. 48.

³⁾ „Én“. „A hold elegiája“.

⁴⁾ Ján. 6., 32—50.

kutjánál az örök élet vizét igéri, mint Ilyés adott volt olajat az özvegy korsójába.¹⁾

De már a kánai menyegzőn borrá változtatja a vizet s a vendégek bizonyítása szerint ez új bor jobb az eddig ivottnál.²⁾

Petőfi kereken elutasítja a vizet. „Te vagy az én elemem tűz” — s a mi tüzet ad, a bor. „Bor tanita hurjaimra csalni nyájas éneket”, s tudjuk, mily sokat foglalkozik a borral, pedig azt is tudjuk, mily keveset használta ivásra valóságban. Verseiben inkább az örök élet bora van megénekelve, mint Jézusnál. „Magyarország szép leányi! szőlővessző koszorúval koszoruzzatok meg engem. Mert a szőlővessző és a költő sorsa oly hasonló... Lelkeinket általadjuk — borban, dalban a világnak, és midőn már elhervadtunk, elemeztünk: „Lelkeink, a bor, s dal mellett — vigad a világ!”

Mindkét szellem tropusaiban a tárgy azonossága mellett tisztán látható a hármasság.

Csak futólag említem meg ezzel kapcsolatban, hogy hasonlóságokban a természet legerősebb élete, a növény élet sokat fordul elé, a mi ugyan másoknál is, úgy az ókorban, mint az újban eleget szerepel. Esaiás is szőlős kerthez hasonlítja Izrael népét. Mások megint hol egyes hősöket, hol egész népet fejeznek ki egy bércei fenyővel, vagy más terebélyes fával.³⁾ Jézusnál is hol az egyeseket, hol az egészet, de leginkább ezeknek szellemét jelenti a fa, melyet ki kell vágni, ha jó gyümölcsöt nem terem, s száradjon ki inkább a fügefá is gyökereitől, ha gyümölcsöt nem hoz.⁴⁾

„Én vagyok amaz igaz szőlőtő”. Jártában, keltében a szeme elé kerülő fűszál, a csirázó vetés, az érett gabona stb. mind az istenországa, mely nagyra nő, az égi madarak fészket raknak rá. „Az aratásra való gabona sok, de az arató kevés”.

Petőfi maga a „természet vadvirága”, s a viharral daczó tölgy; a villám sujtott tölgy egy nemzet elbukása. Más kapcsolatban, de szintén nagy jelentésben fordul elé a szőlőszem, mely jelenti az életet, az éretlen és érett szellemet; a föld egy éretlen eszme, mint a kis szőlőszem; hány napsugár éri ezt! s mégis egy nyár

¹⁾ Ján. 4, 10—16.

²⁾ Mát. 9, 17. Márk. 2, 22. Luk. 5, 37—38. Máté 26, 28—29. Márk. 14, 24—25. Luk. 22, 18—20. Máté 22, 2. 25, 1—6.

³⁾ Ézs. 5. Baróti Sz. „Egy ledőlt diófa”. Vörösm. „Kriváni fenyőszál”. Pet. „A sivatag koronája”.

⁴⁾ Máté 3, 10. Luk. 13, 6—9. Mát. 21, 19. Márk 11, 11—19. Ján. 15, 1. Máté 9, 37. Luk. 13, 19.

kell megéréséhez; a földet is sugárok érelik, az emberek lelkei . . . stb. majd ha megéri, az emberek világ végeig fognak lakomázni belőle.¹⁾

Az állatvilágból is vannak hasonlataik, noha nem igen egyezők, az alanyiség különbözőése szerint. Jézusnál a szelidségre és okosságra van felhozva a bárány, a galamb és a kígyó, a nevetlen vadságra a farkas. Továbbá a halászat, hol ugyan nem az állatban, hanem a foglalkozásban van a hasonlat.²⁾

Petőfinél a szolgálalkúségre a kutya, a szabadságra a farkas szerepel, hősiségre az oroszlán, méltóságra a sas, szeretetére a gólya, az alföld e saját szárnyasa, és a tiszteletre a pacsirta, a hajnal madara, a felvilágosodás hirnöke.

Különösen szerette Jézus is valamint a virágokat, úgy az ég madarait, mintegy hitsorsosinak tekintve azokat, melyekről nem gondoskodik senki, mégis szépen ruházkodnak, eltartja őket a mennyei atya.

Beszéde kedves és szelid, tele természettel és a mezők illatával s a madarak dalával, mint Galilea levegője, melyet beszivott. A szelid levegőjü gazdag tartomány egyszerű és nyugalmas életet ad; a déli emberek nem is sokat törődnek az élet terheivel, nem úgy mint a hol zordonabb a lég; nincs is szükség reá, s a hol kevés szükség van, ott az idealismus és költészet hazája. „Ne gyűjtsetek kincseket — mondja — a hol van a szívetek, ott van a kincsetek.“ „Nemcsak kenyérral él az ember.“ „Ne szorgalmaskodjál a holnapi napra, Isten gondot visel“ stb.

E nyugalmas élet közönnyel van a külsőségek iránt: ruházatra, fényüzésre semmi gond. Sőt megrovatnak, kik realis ügyekkel vannak elfoglalva. Ezért tudja összes vagyonát magával hordozni a görög bölc.

„E lenézés, e könnyelműség — mondja Renán — ha nem restségen alapul, a lélek emelkedettségét igen előmozdítja.“ E téren nagyon hasonlatosaknak látjuk Jézust, Sokratest és Petőfit, kiknél az idealismus felettébb magas fokon áll a realismus rovására.

Ezen alapszik a szegények és gazdagok közti ellentétről szóló

¹⁾ Apostol. 11. fej.

²⁾ Mát. 7., 15. „Őrizkedjete a hamis prófétáktól, kik hozzátok jönnek juhoknak ruhájokban, de belől ragadozó farkasok.“

Mát. 10., 16. „Elbocsátlak, mint juhokat a farkasok közé; legyetek szelidek, mint a galambok, s okosak, mint a kígyók.“

Ján. 3., 14 „Miképpen felemelte Mózes a kígyót, azonképpen kell felemelnetnie az ember fiának is.“

költészetők, a szegények mennyországa, az u. n. ebionismus. „A gyermekeké és szegényeké a mennyeknek országa“ — mondja. ¹⁾ Az ügyefogyottakat, a nyomorultakat, a társadalomból kilökötteket veszi pártfogása alá. A beteg emberiségnek az orvosa. Ez eszme meg van a görög bölcseknél is. ²⁾ Ez ebionismus költészetnek egész raja van Petőfinél. Elhagyják a kiégett szivüek és kislelküek világát. A társadalom czafrangos büszkeségébe nem illenek. Jézus a társadalomtól megvetett alsóbb rendü emberekkel barátkozik, (mert szószerinti megnyegző is lehetett az éppen a melytől eszméjét, hasonlatát vette), mert itt is talál nemes sziveket, s még többet, mint a képmutató farizeusok között, kik mellökét verve nagy hangon imádkoznak. Egyenesen ezeknek a farizeusoknak szól Petőfi egy helyen:

„Láttam én csárdában tisztább sziveket már,
Mint kit naponként lát térdelni az oltár.“

A gazdagokkal nem barátkozhatnak; a szegényeket szeretik: talán azért, mert a szegények is szeretik őket:

„Itt egy sötét nagy kastély taszit magától el,
Ott egy fehér kis kunyhó barátként üdvezel.“

vagy csak önzéstelen jóindulatból szeretik, hogy enyhítsék nyomorúságokat.

Kis házikókra száll lelkem, mint a golya,
S egyszerű nótákat kerepel le róla.“

„Szent a szalmakunyhók küszöbe, az ég a megváltókat ide küldi be... Lehajtom fejem e szük, de szent földél alatt; adjátok rám áldástokat s én rátok adom áldásomat.“ Ezek a Petőfi szavai. És miért szeretik úgy a nyomorultakat? Felel erre a Schopenhauer ellentétes philosophiája, a mint Madách mondja:

„Csak gyöngeség, mit az erő szerethet,
Mint a védő szülő, gyámoltalan
Voltát karolja leghőbbben fiának.“

A gazdagokat egyenesen elkárhoztatják. A szegények nyernek mennyországot.

„Jaj nektek gazdagok — mondja Jézus — mert szegények lesztetek, pokolra vettettek, hol lészen sirás, jajgatás“ stb.

„Ne gőgösködjél úgy gazdag úr — mondja Petőfi —
Azért, hogy most oly jó dolgod van,

¹⁾ Luk. 18, 16. s köv.

²⁾ „αὐτὸς νομιζοῦσι αὐτὸν πτωχῶν θεῶν.“

Majd e szegény magasabbról néz le,
Ha ő a menyben lesz s te a pokolban.“

„Ne féljetek szegény jó emberek,
Jön rátok is még boldogabb idő,
Ha mult s jelen nem a tiétek is,
Tiétek lesz a végtelen jövő.“

„A nagy urak csak a mulandóság pásztortüzei; a szegény költők kis csillagok, de tovább tartanak, s vigasztalja önmagát is: Sebj! — Annál fényesebb jövendőm, minél rutabb jelenem.“

Az ilyen demokratikus hang meg van már az ó-szövetségi könyvekben is, és hangosan menydörög, Amos, Ésaiás, a zsoltárokban s főleg Enokh könyvében.

Nem egyéb ez, mint a fel és alá ellentétnek világra szóló philosophiája. Csak úgy vagyunk Petőfiként, „mint a fa, mely virágzik és elvirul, — mint a hullám, mely dagad, aztán lesimul, — mint a kő, melyet felhajitunk, aztán lehull, — mint a vándor, ki hegyre mász, s aztán leballag, fel és alá!“

E hullámvázson keresztül kell menni mindennek és mindenkinek. Egyik életben a hullámnak csak egyik oldala van, s hogy mindkét oldalát bejárjuk, szükséges egy második élet.

S ha már a jelen életben a teljes egyenlőséget el nem érjük, minthogy el sem érhetjük: a jelen és jövő élet viszonyában állítja azt fel Jézus az ő szellemtársaival. Azt az erős hitet vallja Jézus, hogy a jövő élet teljesen ellentétben áll a jelennel; azért mennek a boldogok pokolra s a boldogtalanok a mennyországba.¹⁾

Legyen legalább ez a hit vigasztalója a nyomorultaknak. —

Renán szerint²⁾ maga Jézus is osztozott korának ábrándos hitében, hogy a jók testestől, lelkestől fognak holtok után terített asztal mellett ülni egy fényes teremben; a rosszak pedig kegyetlen tűzkinokat szenvednek. Képzelik pedig ezt a jövő országot Jeruzsálemtől nyugatra egy völgyben. A tüzpokol közepében van a jóknak háza stb.

Alig hihető azonban, hogy felvilágosult ne volt volna, hogy ne csupán képletesen értette volna az efféléket is, mint egyebet, hogy az effélékkel is ne csupán a boldogító hitet nyújtotta volna gyógyszerül. Hiszen folytonosan tőle idézzük képes beszédeinek voltára, hogy a test vagy betű nem sokat ér, lélek az, a mi megelevenít.

¹⁾ Luk. 16, 19—26. a szegény Lázár és a gazdag társalgása a tulvilágon.

²⁾ Renán. 257—258. l.

Meg aztán nem a sötét völgyre nézett ő; magasabban járt tekintete — az ég felhői felé.

Petőfi erre így tépelődik: „Vajjon Sokrates és hóhéra egy helyre mentek (holtok után)? oh lehetetlen. És hátha... hátha... Miért nem láthatni a más világba?”

Általában a lélek halhatatlanságában már biztosabb igen felé hajlik e kételkedésében:

„Szeretője-e vajjon a testnek a lélek?

... S együtt enyésznek?

— Vagy csak barátja

S elhordja magát

Midőn amazt pusztulni látja?”

Más helyen határozottan állítja, hogy „Halhatatlan a lélek, de más világba nem megy át, itt vándorol a földön — Cassiusban, pl. Tell Vilmosban és ő benne.”

Nem lehet, hogy másképpen értette Jézus is, csakhogy kénytelen, mint minden költő, tárgyiasan beszélni, mert ők dolgoznak legidealistikusabb, legelvontabb fogalmakkal s ezeket a legtárgyiasabb köntösbe öltöztetik, azért is, hogy jobban megértsék mások, de meg azért is, mert ők úgy szeretik jobban. S csinálhatott egy visio-féle elbeszélést Jézus, hogy miként társalog pl. egy szegény és egy gazdag túl a síron.¹⁾ Hiszen a visio egyszerűen kelléke a költészetnek. Petőfi-nél ezt olvassuk:

„Budán ne járjatok, ne járjatok éjjel,

Mert találkoztok a megöltek lelkével,

Hónok alatt tartják levágott fejöket,

Ugy nyögnek, úgy járják be a vesztőhelyet.

Kont s Hunyadi László fön Szt-György piacán

Tölti nyögve s bolyongva az éjszakát;

Martinovics pedig társával együtt

Éjféli tanyát ott lenn a Vérmezőn üt.”

Nem; azt nem hihette egyik sem, hogy testestől-lelkestől fognak a síron túl járkálni. Ez csupán költészetöknek volt egy szép tárgya. A lélek halhatatlanságát azonban hitték, és ezt szép tudománnyal tanították s a jövő élet dicsőségében annyira elmerültek, hogy a jelen boldogtalanságában és a vértanui halál elméletében csaknem kéjelegtek s keresve keresték a sanyaruságot és fájdalmat. „Boldogok, a kik szenvednek és sanyargattatnak — mondja J. —

¹⁾ Luk. 16, 19—26.

mert ők megvigasztaltatnak.“ „Áldjátok azokat, kik titeket átkoznak“ stb.¹⁾ Ekkor volt valódi megváltói szerepében. Lelkesedésének magas, csaknem ijesztő fokáig jut el, midőn nemcsak gazdagságáról mondat le mindenkit a jövő élet boldogságáért, hanem azt ajánlja, hogy hagyják el az apát, anyát, testvéreket, hagyják ott a holtat is temetetlenül, vessenek meg mindent az eszmeért és kövessék őt.²⁾ Ekkor azt is hitték, hogy elméje megzavarodott. Pedig Petőfi a nélkül, hogy eszelősködnék, végig követi őt elméletben és testben:

„Hisz a költő, ha a legfájóbb hangot adja, akkor a legboldergabb.“ Igy szól. Továbbá „Oly dicső kín és gyönyör között elvérzeni!“

Többször czéloz egyenesen a Jézus keresztfájára bizonyos fajú irigységgel, mint Temistokles Miltiadesre; „ha az emberiség boldogságáért oly dicsőn, oly szentül halok meg — így szól — elkészítem saját kezemmel a keresztfát, a melyre fölfeszítetem.“ S végre nem késett eszméiért síkra szállni s miként Jézus elhagyá szülőit, ő is elhagyá „szép ifju hitvesét.“

Megtörténik azonban, hogy még a Megváltó Jézust is elhagyja olykor-olykor béketűrése. Lehetek kellemetlen percei. Bizonyítják ezt némelykor szenvedélyesebb kifejezései: „Ugyan mit háborogtok?“ — „Ugyan még meddig leszek veletek? — A sok utazás alatt talán vendégszeretet hiányára is talált, vagy éppen az üldözés szakában lehetett s nem fojthatta magába e kifejezést; „a rókáknak vagyion barlangjok s az ember fiának nincs hová fejét lehajtania.“ Petőfinek már hosszasabb időszak jut pessimismusára s ő éppen nem fojtja magába a fájdalmat:

„Hideg ellen a tél a folyókat jéggel,
A földet hóval leplezé el,
Csupán némely embernek kell
Öltözetlenül bujdosnia
Tehát a természetnek
Az ember a legmostohább fia?“

Jézus megváltói szerepének közepett, mikor már nem is várónok, meghatólag támad fel benne mégis az ember s nem sokkal a katasztrófa előtt leplezetlenül kimondja: „szomorú az én lelkem haláláig.“ De hamar legyőzi ezt s visszanyeri hivatásának erejét. E hullámzó hangulaton átmegy Petőfi is, nagy erővel csapva át az optimismusba.

¹⁾ Luk. 6., 22. s köv. vv.

²⁾ Luk. 14., 26.

De visszatérve ez általánosabb eszméktől, tekintsük meg még néhány találó hasonlataikat, a szorosabb értelemben vett hasonlatokban gazdag alanyi költészetöknek fénypontját.

Jézus szabad ég alatt tanított, úton, útfélen, erdőn, mezőn, a hegyen, a tóparton, a természet kebelén, hol a lég tiszta és átlátszó. Szabadon, korlátlanul szállt tekintete fel a felhőkig, s a csillagos égre. S valamire szállt tekintete, minden tárgy egy eszmét, egy hasonlatot adott: a mező virága bájta, a kőszikla, a hegy, a tenger háborgása erőt és méltóságot, a felleg és az ég magassága mystikus rajongást.

Mint a mezők virága, úgy elbájol tudománya, melylyel vallását megalapítja. Kősziklán építi fel az ő anyaszentegyházát, miközben az élet tengerén, ennek viharában: az árulók és hozsánna kiáltók között egykedvűen, nyugodtan jár s a tanítványok felzúdulását, a tenger háborgását kenetteljes parancsszavával lecsendesíti; de eljön az idő, mikor a vallás alapítót megölik, ekkor a kősziklán épült ház is inogni kezd fundamentomostól együtt, a hegy megröndül, földindulás lesz s az egeknek hatalmasságai megindulnak, a templom kárpitja meghasad, a nap elhomályosodik, sötétség lesz; de majd eljön ő az égnek felhőiben — villámlás és mennydörgés között — fényvel, hatalommal és dicsőséggel.¹⁾ Renán azt mondja: „Bocsássuk meg neki ez üres reményét.“ Szerintünk éppen nem üres remény.

Keresetlen költői hasonlatok az alanyi költészet magaslatán, méltók ő hozzá, ő maga az az erős kőszikla és a hatalmas hegy; ő a templom, eszméinek istenségeivel telt templom, halála s tudományának ideig-óráig való megbukása a gyászos sötétség; ő az ábrándos felhő, eszméinek mennydörgésével és gyújtó villámlásaival; ő a fénylő nap, eszméinek világitó, éltető és tisztító sugaraival.

Mindezeket a hasonlatokat meg lehet találni bőven a Petőfi könyvében is: az őstermészet erős nyilvánulásai nagyon jól illenek hozzája is. Felette szereti ő is a természetet, sokat bolyong benne, s mintegy vele egygyé válva létezik; annak minden változását átéli,

¹⁾ Luk. 21, 11. 26. 27. Máté 24, 27. 29. „Mert miként a villámlás kijő napkeletről és megtetszik napnyugatra is, úgy lesz az emberfiának eljövetele is. Mindjárt pedig azoknak a napoknak nyomorúságok után a nap meghomályosodik, a hold nem fénylik, a csillagok lehullanak az égről és az egeknek hatalmasságai megháborodnak. Akkor meglátják az embernek fiát eljöni az égnek hatalmas nagy hatalommal és dicsőséggel.“ Luk. 17, 24. „Miképpen a fénylő villámlás az ég alatt való egyik tartományból a más tartományba fénylik, azonképpen lesz az embernek fia is az ő napján.“

„mely mindig mindegyre változik, mégis folyvást az egykori,“ ő a bércz patakja s a róna folyója, ő a szelid szellő s a haragos vihar, a „mely egyszer álomba ringatja a mezők fűszálait, máskor ősi tölgyeket szakít.“ Ő a kőszirt, mit a hegyről a völgybe eget földet rázó menydörgés dönt le. S mikor Jézus az „ég felhőivel“ nagy viharban jó,¹⁾ ő is hasonlót tesz:

„Felhő alakjában lelkem átöltözik,
S ugy száll a hon felett nyugattól keletig
Sötéten, csendesen.“ . . .

„Ha volna menyköve (lelkének), mint van a felhőnek, csapástól sokan hevernének,“ kik az életet meg nem érdemlik. Itt még mintha szelidebb volna, mint Jézus.

Különösen a felhő gadag ere az ő költészetének, szemléletének bő táplálékot ad. Azért szereti annyira, mert lelkével rokon: vannak könnyüi és villámai.

Luk. 12, 54—56 verseiben így szól Jézus a sokasághoz egy gyönyörű hasonlattal, mely bizonyítja jövendölése alapját: „mikor látjátok napnyugatról, hogy felhő támad, azt mondjátok: záporosó jó és ugy leszen. Mikor halljátok fúni a déli szelet, azt mondjátok, hévség leszen, és ugy leszen. Ime az égnek, földnek ábrázatjáról ítéletet tudtok tenni s az időről nem tudtok itélni.“ Hiszen nem is lehet várni, hogy a tömeg tudjon ugy jövendölni, mint ő, ki magában mint reformatorban jól felismervén a cikázó villámot, a terhes felleget, hogy ne tudná jövendölni, hogy záporosó lesz a lelkek mezején, mely viharként már is rombol, azután újít, termékenyít és éltet.

A jövendölt világ vége beteljesült, noha Renán azt mondja, nem ugy a mint Jézus hitte. Én azt tartom, hogy szörnyebb dolgokat Jézus sem gondolt, mint a mik történtek. Akár fizikai, akár morális világot, akár együtt véve gondolta mint a kettőt, mindenképpen beteljesült, mert a régi naivok világ alatt csak saját hazájukat értettek (orbis terrarum) s ez csakugyan elpusztult, de ő inkább az erkölcsi és szellemi világot értette, mely romba dől s az ő vallás eszménye fog uralkodni. Egyszerű, tiszta világos kép, költői sallanggal is felékesítve, miként dul a természet eleme. Ennél sokkal nehezebb és érthetlenebb Petőfinek e képe: „a világ vassarkai közül meg fognak ingani, s ha pusztit mind a négy elem s én vérbe mártott lantomat majd véres kezekkel pengetem.“ Nincsen elég

¹⁾ Márk. 14, 62.

alapja, mégis megértjük, s nem lesz belőle mythologia. Nem, mert „több csudát elhiszünk az ó, mint az új korból“ — mondja Lecky „A felvilágosodás“ I. könyvében: — „a képzelődés sugara megtörik s zavart képet kapunk. Keletkeztek csodák régen, mert az ésszerűség gyenge volt; most nagy a rationalismus, de a távol ködében a csodáknak tartott dolgok képei nem tisztulhatnak meg.“ Nos ezenkívül még pl. miért enyészett el a későbbi boszorkányság hite? mert csak apró emberek képzelődései valának, míg a Krisztus nevével kapcsolatos csodák egyetlen colossális alaknak világra szóló munkálkodásával vannak összeforrvá, magas eszmékkel vannak összekötve s a katholicismus szerint nem lehet letépni a képzelődésnek egy sallangját is, hogy kárt ne szenvedjen egész öltözete a kereszténységnek. Ugy van! nem szabad letépni. Csakhogy ismerjük el a sallangot sallangnak és ne tartsuk a sallangot ruhának és ne csináljunk a költészetből csodát. Sem nem csoda, sem nem valóság az, hanem a kettő között igaz nevén: költészet. „És támada a vizen nagy szélvész — és megdorgálá a szelet és a viznek habjait és megszűnének és lőn csendesség! ¹⁾ Mondjuk, hogy ez nem allegoria, hogy nem az élet tengerén miveli ezt a tanítványok felháborodásának lecsendesítésével. Akkor is helyén keletkezett ez a beszéd. Mondják, hogy Orpheus dalával megindította a köveket és az erdő fáit, s Jézus mondá egyszer, hogy ha a nép nem kiáltaná is neki a hozsánát, a kövek kiáltanák. Petőfi szerint a költő „Megpendítette hurjait menydörgő éjben egykoron s a menydörgésnek ágyuja elszenvedült a hangokon, — s mely a vihart elaltatá és földeríté az eget, elandalító hurjain az ének újra zenegett.“ Más helyen: „A mely föld pusztulóban, haldokló félben van, a melynek már nem használ sem eső, sem napsugár: az a költő könyhullatásitól s mosolygásától újra felvirul.“ Továbbá: „Ábrándos dalt pengetek . . . s hallatára a menyből leszállnak a csillagok, hogy közelebb legyenek s a hold kilép a tengerből és figyelmez“. Igen a természet figyel a költő szavára, engedelmeskedik neki, mert szereti őt, minthogy ő is szerettetik tőle. Szavára, vagy dalára mosolyog a virág, tánczra kelnek a fák és a napsugarak, fénylőbbek a csillagok, jobban ragyog a nap, elandalodva figyel a hold s lesimul a tenger vize . . . s dalnokuk halálán pedig busulnak a virágok, lehull a csillag az égről, elhomályosodik a nap s „az egeknek hatalmasságai megháborodnak, gyászolják testvéröket, nincs a ki már szeresse őket. Caesar halálakor is megrendülnek az Alpok.

¹⁾ Luk. 7, 24.

A költő haláláról azt mondja Scott Walter:

„Oh ne nevesd ki, — mert valóság!
 Ha költő hal meg: az ünnepi
 Természet siratván dalosát,
 Nagy gyászpompával temeti.
 Mély barlang, bérczok megriad,
 Jajgatva a dalnok miatt,
 Kristály patakot sir a domb,
 Balzsam harmatot fű, fa, lomb.
 Kedvencz völgyén sóhaj fut át,
 Vén tölgye nyögő viszhangot ad.
 S az ér mond gyors hulláminak:
 Hogy sirján gyászdalt bújjanak.
 Nem mintha a lelketlen tárgy talán
 Érezne halandók ravatalán,
 De erdő, szikla, völgy, berek,
 A zok jajjával kesereg,
 Kiket, bár testök elhala,
 Föntartott a költő dala,
 S emlékök, hunytán a dalosnak
 Most második halálba roskad.“

A természet hatalmas jelenségei közül sokat foglalkozik Jézus és Petőfi is, — mint említém a felhővel, — a viharral. A szentlélek is a szelek szárnyán jön el, mely nem tudni honnan jön, hová megy,¹⁾ kevesebbet a csillaggal, alanyiságok belévegyítésével; Jézushoz talán ezt csakis a monda vitte be, hogy „származék csillag Jákobból“ és ez Jézus lett, születésekor meg is jelent az égen és halálával lehullott az égről, mely monda a mai napig is meg van a népköltészetben: „Lehullsz egemről fényes csillagom“ Petőfi. Sokkal méltóságosabb tárgyak a nap. Jól sejtették azt régebben a mythologia költői természettani tudományok nélkül is, hogy a nap a központ, a legnagyobb, a legfontosabb tényezője az életnek, a legfelségesebb valami, onnan jön az élet és világosság, s mindenik valamire való istenöket a nappal hozták összeköttetésbe. Petőfinek eleme a tűz és a nap; ha magáról beszél szóba sem áll a holddal: „Megtetesülése te érzeteimnek, magas fényes hő napsugár. Mi hűsége-két szerető! ki mondja meg: én melegülök-e tőle, vagy szivemtől melegszik ő?!!“

¹⁾ Ján. 3, 8.

„Hogy ha földobnám az égre szivemet, melegitené a világot nap helyett.“ Ha meghalok nem láthatom, —

„De szabad a holtnak egy óra naponként,
S én arra kérem Istenem:
Éjfél idején legyen zárva koporsóm
S nyiljon meg az délben nekem!“

Mindenesetre a legszebb anyagot adja a költéshez a természetnek emez ős ereje.

Meg kell vallanunk azonban, hogy ez keleties, őskori, primitív költészet, s annyiival inkább tán valódibb, bájolóbb költészet; kevesebb szükség van a reflectáló tehetségre; itt a képzelem hamar megtalálja s utoléri tárgyát; nagyban elősegítik a képzelmet a tárgyaknak már külső hasonlatosságai, melyek élénken megragadóak.

Van azonban a költőknek oly tropusok, melyhez inkább az észnek kell hozzászólnia, melyben nem a külső, hanem a belső hasonlatosságokat kell keresni és lehet feltalálni. Oly élettelen tárgygyal foglalkoznak, melylyel csak a hozzákötött eszméknél fogva vannak rokonságban; az ily hasonlat nem oly tündéries, de mély és magasztos, és nyugati vagy bölcselmi költészetnek nevezhetjük. A templom nem hasonlatos az emberhez, de a hozzákötött határtalan eszmék láncolatánál fogva lehetséges. A legszentebb eszmék vannak hozzácsatolva. — Jézus és Petőfi merészkednek magokat a templomhoz hasonlítani. Jézus halálakor a „templom kárpítja meg-reped“, mintha homlokára czélozna. „Elrontom — így szól — e kézzel csinált templomot s harmadnapra mást építek, mely kéznélkül csináltatott.“¹⁾

Első tekintetre csak a régi és új vallás viszonyát vesszük észre, de egyuttal ő maga is az a templom, melyben az új vallást prédikálni fogják. A régi törvények vallása és az új szeretet vallása között, a régi próféták és ő közte annyi a különbség, mint az anyag és szellem között; az ő idealistikus temploma nem kézzel és nem kövekből van rakva. Más helyen így mondja: „Rontsátok el a templomot s én harmadnapra felépítem azt.“²⁾

János evangelista hozzáteszi: „Ő pedig szól vala az ő testének templomáról.“ Magyarázat nélkül is csak így lehetne érteni. Petőfinél így van:

„Szentegyház keblem belseje, oltára képed (a haza képe), Te

¹⁾ Márk. 14, 58.

²⁾ Ján. 2, 19—21.

állj, s ha kell, a templomot eldöntöm érte! — És eldöntötte, mi-képpen Jézus cselekedett. Nem ígérte, hogy mást épít. Hiszen meg volt már építve mind a kettő a lerombolandónak leromboltatása előtt. Csakhogy azokat nem kézzel csinálták.

Találunk hasonló tropusokat a betegségek gyógyításánál is. E gyógyításokat Jézusnál mind testi betegségekre vonatkoztatják, s s gyógyításai mint nagy hatalmi csudák szerepelnek. Gyógyíthatott testi betegségeket is, úgy anyagi szerrel, mint vigasztaló szóval. Még testi fájdalmakat is enyhít a vigasztaló szó s egy mosoly, egy reménysugár, mely sohasem esik hiába. Azonban Jézus ennél magasabb rendű gyógyításokat tett. A lelki beteget, a tudatlanokat gyógyította, a vakon szülötteknek — a pogányoknak adta meg szemök világát, s az erkölcsi halottakat támasztja vala fel. De legyünk igazságosak e nagyszerű hasonlatok urai iránt. Meg vannak ezeknek magvai már az ó-szövetségben. Esaiásnál pl. a messiás eljövetelekor „vakok szemei megnyílnak és a süketeknek fülei megnyitvatnak, a sánta ugrál, mint a szarvas, és a némának nyelve énekel.“¹⁾ Ilyen kifejezésekből lesz később a csuda.

A csudák három uton keletkezhetnek²⁾: ótestamentomi mondák alapján mythologiai homályban, s nem tudják a burkot levetni, részint tudatos symbolikus kifejezések nem értéséből. Mindkettő a poésis világába tartozik. De keletkezhetnek tiszta, egyenes beszédből is, idővel jelképes, költői, vagy csudabeszédek, mert a nyelv alaki változásokon megy át, a fogalmak nevei megváltoznak.

Bizonyítja ezt a bélpoklosok gyógyításának története. Mi bélpoklosság alatt most valami hasfájdalmat, bélgyuladást s több efféle szervi romlottságot képzelünk. De régebben pl. még a mi magyar nyelvünkben is az ember összes belső részeit egy névvel (joh, jonho) nevezték³⁾ s értették alatta legfőképpen a legnemesebb részt: a szívet, valamint a zsidók is a hitvány embert, főleg a törvény megszegőjét s az erkölcstelent tekintették bélpoklosnak, a mai fogalmak szerint szívoklosnak.

Sokféle betegség lehetett ugyan ez a szívoklosság. A régi időben e kedélyizgatott népnél nagy szerepet visznek a démonok, az ördögök. Sok különöz, örült, hypocondrikus és rajongó volt akkor.⁴⁾

Psellus Mihály a 11. század vége felé írta a „Démonok mű-

¹⁾ Esaiás. 35, 5—6.

²⁾ I. Simén evang. cs.

³⁾ „Megjuhászodik“. Aranyánál helyesebben: „johádzik.“

⁴⁾ Lecky: „A felvilágosodás“. I. 67.

ködéséről“ szóló párbeszédet; az új plátói tannak a szellemek hierarchiájáról való fejtegetése ez; de mutatja kora gondolkodását. Azt állítja, hogy a világ tele volt demonokkal, melyek az emberek között gyakran megjelentek s jelenlétöket különféle módokon nyilvánították. Bölcsészeti rendszerré akarta feldolgozni. Alaptantételül azt teszi, hogy minden démonnak teste van. Ez amaz orthodox tannak szükséges következménye, mely szerint tűzkinokat szenvednek. (Ez ellen szt. Vazul erősen harczolt.) De az ők testök nem oly változhatatlan formájú, mint az embereké és állatoké, hanem sűrű finom anyagból áll, mint a felhő, alakját változtathatja, s így minden nyíláson behatolhat. Azok a borzasztó kinok, melyeket büntetési helyökön kell szenvedniök, nagyon fogékonyakká tette őket a fájdalom iránt, és ezért folyvást mérsékelt és kissé nedves meleget keresnek, hogy fájdalmaikat enyhítsék. Innen magyarázható, hogy oly gyakran bujnak emberekbe és állatokba. Ugy látszik, hogy az ördögösség igen gyakran fordult elé s az örültséget rendesen annak következményéül tekintették. Psellus azt is említi, hogy némely orvos kivételt képezett ez uralkodó nézetben, természeti törvénynek tulajdonítván azt, a mit a tömeg szellemi oknak tartott, de elítéli az orvosokat, mint a kiknél nagyon közönséges dolog a materialismus — és tévednek vele. Ilyen hypocondrát is gyógyított Jézus és gyógyíthat minden okos ember, legyen az orvos, vagy pap. De nem következik, hogy a gyógyító is abban a nézetben legyen, mint a beteg; sőt éppen mert gyógyító, másképpen fogja fel a betegséget s annak okát, mint a beteg.

Ha azt hisszük, hogy Jézus is egy nézetben volt a betegekkel, akkor őt is oly esztelennek és hátramaradottnak tartjuk, mint korát. Legyen azonban ez akárhogy: Ez esztelenek gyógyításánál sokkal fontosabb nála az erkölcstelenek gyógyítása s a rájuk mondott sujtó hasonlata: „Jaj nektek képmutató farizeusok! Olyanok vagytok, mint a festett koporsók, melyek kívül ugyan szépek, de belől rakvák holtaknak tetemeivel és minden undoksággal.“¹⁾ A kép alakjának hasonlóságáért tekintsük meg Petőfinek e tételét: „Kívül a siron nyilik a virág, s belől a sirban féreg és halott van,“ a tettettett öröm és bú kifejezésére. De egészen a Jézushoz hasonló tartalommal is van egy szava a bélpoklosokhoz: „Ti fekélyek a hazának testén! mit mondjak felőletek?“

Több apróbb és nagyobb rokon eszmét, hasonlatot és kifejezést lehet tőlök idézni, melyek utánzást sejtetnének: ugyanazon dolgot

¹⁾ Máté 23, 27. Luk. 11, 14.

ugyanazon szókkal fejezik ki, pl. a férj és feleség viszonyáról Jézus így szól: „a mit Isten egybeszerkesztett, azt ember el ne válaszsza.“¹⁾ Petőfi így: „Isten kötötte össze lelkeinket, ember nem képes elválasztani.“ Ez eszmét Cicerónál is megtalálhatjuk.

Utánzást sejtjenék, ha nem tudnók, hogy az emberi eszmét nemcsak könyvek és személyi oktatás útján nyerjük. Jézus nem halotta talán Budhának, Zorvásternek, Plátónak vagy Sokratesnek nevét sem. Tudjuk pedig továbbá, hogy Castelar szerint „a proféták nemcsak Judaeában irtak s nemcsak az Eufrátes és Jordán vizeiből ittak. Az egyiptomi pap épp úgy, mint a babyloni magus vagy a persa dualista egyaránt hozzájárultak a zsidó eszmék képződéséhez. Az eszme nem ismer sem nemzetet, sem felekezetet, sem egyházat: a pagodáról a gulára, a guláról a zsinagógára, a zsinagógáról a királyi lakra, a királyi lakról a székesegyházra, a székesegyházról az egyetemre, az egyetemről a parlamentre száll gyorsaságával a villámnak, mely viszhangzik, világít, gyújt és tisztít. A kereszténységet épp úgy előkészítették Plató párbeszédei, mint Esaiás versei. Minden emberi fajnak meg van a maga része az általános revelatióban. A messianismus nem volt kizárólag a héber, hanem az általános reménység tárgya. Vergil az ő pásztordalaiban akkor hirdette az emberiség általános megváltását, mikor Ker. János vad bogyóval táplálkozva s bünbánó szőrruhába öltözködve esengett a pusztában az után.

Athén az ő művészetével, Róma jogával, Alexandria tudományával épp úgy hozzájárultak a keresztény revelatióhoz, mint Jeruzsálem az ő istenével.

Az emberi szellem olyan, mint a mindenség, és mint az Isten mindenütt van!“

Bátran idecsatolhatjuk mi is az evangéliumhoz a renaissancét, a bölcsészetet és a forradalmat; idecsatolhatjuk a költőktől megénekelte szeretetet, melyből a többi keresztény eszme is származott: a szabadság, egyenlőség, testvériség és igazság, melyeket maga a forradalom fejtett ki s hozott felszínre.

A mit a forradalmak később kifejtettek, az a szeretet indította volt világgá a Jézus vallását.

A vallás kezdete a félelem. Minden kezdetleges vallásnál, bármilyen polytheistikus színezetű volt is az, bárminő tárgy előtt borultak is le az emberek, egy isten volt, a mit imádtak: a Rosz. E vallás önző és hálanelküli volt. A természet megrendítő nyilvánulásaitól (dörgés, villámlás) féltek, s általában a mi bajt, veszedelmet,

¹⁾ Márk. 10, 9.

szerencsétlenséget szerzett, vagy szerezhett volna, attól félték, azt tisztelték, imádták. Félelem és tisztelet egy fogalom volt, éppen úgy, mint ördög és isten, a tisztelet tárgya. Később jutottak el a hála eszméjéhez, hogy a rossz vagy az ördög mellett van egy jó isten is, kit kérni kell, s hálát adni neki. Ez a dualismus — a persáknál és ősmagyaroknál. A zsidóknál is egy istenről van szó, de az a sok apró ördög felér egy Arihman vagy Armány istennel. Jézus emelte teljes és egyedüli hatalommá a jó szellemet, állította fel az egy Isten eszméjét, mind haláláig úzvén, kergetvén az ördögöt le az égről s ki az emberek lelkéből. Ez az ördögüzés, ez a magasztos tudománya a felvilágosultság mellett alapszik legfőképpen a szereteten, vagyis azon az optimismuson, mely nála az isten eszméjével van kapcsolatban. Azt akarja, hogy a jó Isten győzedelmeskedjék az ármányon.

Ez a mély szeretet van nála az emberiséggel szemben is. Nem elég felebarátainkat szeretni — mondja Jézus — „szeressétek ellenségeiteket is:“ mert a bünösök is szeretik azokat, kik őket szeretik; micsoda különbség lesz hát köztetek. ¹⁾ Továbbá: ha csak a megparancsolt dolgot cselekedjük, haszontalan szolgálak vagyunk. ²⁾ Petőfinél ez így van: „A legrosszabb rabszolga is kész fáradni, hogy ha megfizetnek érte.“ — munkámért mi lesz a díj, vagy lesz-e díjam, nem kérdezem, — nagy jutalmam lesz azt látni, hogy embertársaim rabokból újra emberek levének, mert én őket, bár vétkesek, vétkökben is felette szeretem. Ezért a vétkes népért imádkozott Jézus is a kereszten.

Optimistikus eszmékért, hogy az emberi nem célja felé közeledjék, készek a pessimistikus életre s asketa módra készítik el csaknem saját kezökkel a keresztfát, a melyre fölfeszítettnek.

Ezt ők könnyebben is tehetik, mint mások, mert jól tudják, hogy lelkök így is, úgy is élni fog, a test pedig nem sokat ér ideig-óráig való tartóssága miatt. Hogy a nagy lélek pedig meddig él, azt egy nagyított kifejezésben adja tudunkra Jézus: „Az ég és föld elmulnak, az én beszédim pedig semmiképen el nem muluak.“ ³⁾

E kifejezést vehetjük egyszerűen a népköltészetben nagyon szokásos nagyításnak (hyperbolé) mely oly naiv, mégis oly fenséges, belé lehelvén költői hangulatát; vagy érthette ő a már említett akkori hit szerint az ég és a föld szók alatt akár csak a saját hazájának

¹⁾ Luk. 6, 32. sk. 17, 18.

²⁾ Apostol 3.

³⁾ Márk 13, 31.

egét és földjét; akár az ő eszméje szerint a régi világ egét és földjét, melyeknek elmúltával az általa alapított s megalakulandó vallás új világában el nem mulnak az ő beszédjei; vagy pedig az e tekintetben talán még idealistikusabb Petőfi phantasiájával akar versenyezni s naprendszerünkön túl alkot egy új világot képzetének mindenhatósága...

Néhány kifejezésöknek s eszméjöknek egymásmellé állítása után megjegyezhetjük még azt a szellemi rokonságot, mely lenni szokott általában az alanyi költőkben és reformatorokban, s mely kettőjük-nél különösen kidomborodik.

Jézus a megkisértés után, hosszas idői tanulás, elmélkedés után ezzel kezdi meg pályáját: „Térjete meg, mert elközelített a menyeknek országa.“ Nyíltan bevallja magát nagy átalakítónak. Minden reformátorban ilyen magas hangon nyilatkozó büszke szellem van. Ilyennek kell lenni, ha maga sem bizik saját erejében, ki bizzék. Erős önérzete, hite ellenvetést nem tűr. Ilyenkor szenvedélyes hangon nyilatkozik: Félre kislelkűek! Maga szerepében elfogult. Helyes vagy nem helyes pd. a szerep, melyet végig küzd, azt megítélni nem az ő dolga, az időre bizza. „Az idő igaz s ledönti a mi nem az.“ Ő maga nem argumental az észszel, mégis meg van győződve, erős hitérzete győzi meg: szívével gondolkozik s ez hajthatatlanabb, mint más meggyőződés.

„Az idő igaz, s ledönti a mi nem az.“ „A római nép mosolygó istenei — Castelar szavaival — mind elenyésznek egy eszme lehetőségére“ (a Jézuséra). Petőfi szerint pd. „Régi szentek mind elestek, földult szobraik kövéből új, dicső szentegyház épül.“ Csak úgy van a szellemi világban is, mint az anyagiban: a vén épület jó fáját még használjuk az új épülethez, de az elkorhadtat bizony menthetlenül eldobjuk. Mi eldobni való van Jézusból? Nem sok, talán semmi mert eszméi sok águak, valamint sok az élet árnyalata s az emberi szellem nyilvánulása. Ki-ki válassza ki a magáét.

De ne állítsuk fel a kettős tételt: vagy istenségének megcsöknyösödött bámulására, vagy embervoltának közönséges számbavételére. Nem két ellentétes bíró ítélhet felőle. Kimerithetlen, gazdagságát szellemi kincsének több kutató ész bányászhatja s többet vagy kevesebbet, de valamit bizonyára talál mindenik. Csak ne merészeljen senki tiszteletlenül nyulni a talált kincshez, mert megbántja a dicsőnek szellemét; sem pedig ne akarjon senki fáradtság nélkül bányarészes lenni, mert így hamisul hirdeti magát a roppant vagy on örökösének.

Tanulmányomat Renán szavainak értelmében azzal zárom be, hogy ha Jézus most közénk jönne, nem azokat ismerné el tanítványainak, kik őt tökéletesen be akarják szorítani a katekismus néhány megszokott mondatába, kik egyetlen kátéhoz ragaszkodnak, hanem azokat, a kik dolgoznak, gondolkoznak s az ő széleskörű gondolatait, tág eszméit magyarázzák, hogy őt tovább fejlesszék; mert az ő jelenvényei nem meghatározott hitcikkeek, hanem végtelen magyarázatokra alkalmas képek.

BORBÉLY GYÖRGY.

EGYHÁZI BESZÉD.

Márk. XIV. 8. „Ez, a mit tehetett. azt mivelte.“

„Ez, a mit tehetett, azt mivelte.“ És mégis mily kevés volt, a mit tett! Nézzetek e két alakra — Jézusra és a Bethaniai aszszonyra — s jegyezzétek meg az ellentétet. Itt van egyfelől a világ nagy reformatora, a kereszténység alapítója az örült vakhitőség kezei között. Rutul bánik vele s fenyegeti a földi elbizakodott hatalmasság. A tudós kicsúfolja, barátai eltávoznak, minden rokona elhagyja — azt az egyet kivéve, ki soha se szünik meg a föld legárvább gyermekéhez is ragaszkodni — az édes anyát. Ki van mondva rá, hogy gonosztevő; a kereszt fájdalma elkerülhetlenül előtte; nem található út, melyen azt becsülettel elkerülhetné. Nincsen ki megmenteni igyekeznék.

Ott van másfelől egy szegény, gyenge, névtelen nő; egy nő kevés befolyással s még kevesebb eszközzel kezében. Látköre korlátolt, aligha érti a fenforgó kérdéseket. Mit ért ő a bölcsészethez és theológiához, melyek az egyes vitatkozó csoportok figyelmét igénybe veszik az utczasarkokon? Ő nem tud tervelni Jézus megmentésére, nem tudja védeni; nem tud egy szót is szólani igazolására. Korlátolt levén ideje, ereje, módja, befolyása és tudománya, mit tehet e nő?

Szeretheti Jézust. Megajándékozhatja őt szívének legbensőbb érzetével. Hű lehet ama kifejezhetetlen vonzalomhoz, nemességhez melyet érez. Tudja, hogy a szelid megváltót gyűlölik; leolvassa a fájdalmat jóságos arczáról, felfedezi az elhagyatottságot gyöngéd tekintetében s pártjára áll. Bár kigunyolják Jézust, ő ragaszkodik hozzá; bár csúfolja a tömeg, ő sir érette. Elhozza a birtokában levő legdrágább kincset. Megnyitja a szelenczét, mely valószínűleg a saját temetségére való kenetet tartalmazá. Ezt ő mind teheti s milyen kevésnek látszik! E nő nem álmodik jövőendő hirről sem a maga, sem a Jézus számára; keveset tud cselekedete jelentőségéről. S úgy tetszik, mintha megérdemelné a környezők lenézését. Miért hát mégis Jézus helyeslő szavai? miért a történet megörökítése? Azért, mert